VIỆN HÀN LÂM KHOA HỌC XÃ HỘI VIỆT NAM
HỌC VIỆN KHOA HỌC XÃ HỘI

TRẦN HƯNG BÌNH

BẢO VỆ QUYỀN VÀ LỢI ÍCH HỢP PHÁP CỦA NG□ỜI CH□A THÀNH NIÊN THEO PHÁP LUẬT TỐ TỤNG HÌNH SỰ VIỆT NAM

LUẬN ÁN TIẾN SĨ LUẬT HỌC

HÀ NỘI - 2013

VIỆN HÀN LÂM KHOA HỌC XÃ HỘI VIỆT NAM
HỌC VIỆN KHOA HỌC XÃ HỘI

TRẦN HƯNG BÌNH

BẢO VỆ QUYỀN VÀ LỢI ÍCH HỢP PHÁP CỦA NG□ỜI CH□A THÀNH NIÊN THEO PHÁP LUẬT TỐ TỤNG HÌNH SỰ VIỆT NAM

Chuyên ngành : Luật Hình sự
Mã số : 62.38.40.01

LUẬN ÁN TIẾN SĨ LUẬT HỌC

Người hướng dẫn khoa học: GS, TSKH ĐÀO TRÍ ÚC

HÀ NỘI - 2013

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan đây là công trình nghiên cứu của bản thân, được xuất phát từ yêu cầu phát sinh trong công việc để hình thành hướng nghiên cứu. Các số liệu có nguồn gốc rõ ràng tuân thủ đúng nguyên tắc và kết quả trình bày trong luận án được thu thập trong quá trình nghiên cứu là trung thực chưa từng được ai công bố trước đây.

Hà Nội, tháng 9 năm 2013

Tác giả

Trần Hưng Bình

MỤC LỤC

Trang

Trang phụ bìa

Lời cam đoan

Mục lục

Danh mục các chữ viết tắt trong luận án

MỞ ĐẦU 1

Chương 1: TỔNG QUAN TÌNH HÌNH NGHIÊN CỨU 9

1.1. TÌNH HÌNH NGHIÊN CỨU 9

1.1.1. Tình hình nghiên cứu trên thế giới 9

1.1.2. Tình hình nghiên cứu ở Việt Nam 15

1.1.3. Đánh giá 19

1.2. MỘT SỐ NỘI DUNG CẦN TIẾP TỤC GIẢI QUYẾT TRONG LUẬN ÁN 21

1.3. CÁC CÂU HỎI ĐẶT RA KHI NGHIÊN CỨU 22

1.4. CƠ SỞ LÝ THUYẾT VÀ PHƯƠNG PHÁP NGHIÊN CỨU 23

TIỂU KẾT CHƯƠNG 1 25

Chương 2: NHỮNG VẤN ĐỀ LÝ LUẬN VỀ BẢO VỆ QUYỀN VÀ LỢI ÍCH HỢP PHÁP CỦA NGƯỜI CHƯA THÀNH NIÊN TRONG TỐ TỤNG HÌNH SỰ 27

2.1. KHÁI NIỆM 27

2.1.1. Khái niệm, đặc điểm của người chưa thành niên 27

2.1.2. Khái niệm quyền và lợi ích hợp pháp của người chưa thành niên 35

2.1.3. Khái niệm Bảo vệ quyền và lợi ích hợp pháp của người chưa thành niên trong tố tụng hình sự Việt Nam 46

2.2. CÁC PHƯƠNG THỨC BẢO VỆ QUYỀN VÀ LỢI ÍCH HỢP PHÁP CỦA NGƯỜI CHƯA THÀNH NIÊN THEO PHÁP LUẬT TỐ TỤNG HÌNH SỰ VIỆT NAM 60

2.2.1. Xây dựng thể chế tố tụng hình sự 60

2.2.2. Tổ chức và hoạt động của các cơ quan tiến hành tố tụng 61

2.2.3. Bảo vệ thông qua các thiết chế gia đình và xã hội 63

2.3. KINH NGHIỆM BẢO VỆ QUYỀN VÀ LỢI ÍCH HỢP PHÁP CỦA NGƯỜI CHƯA THÀNH NIÊN TRONG TỐ TỤNG HÌNH SỰ CỦA MỘT SỐ QUỐC GIA TRÊN THẾ GIỚI 63
2.3.1. Khái quát về một số phương thức bảo vệ người chưa thành niên trong tố tụng hình sự trên thế giới 63
2.3.2. Một số mô hình Tòa án chuyên trách người chưa thành niên trên thế giới 68
TIỂU KẾT CHƯƠNG 2 71
Chương 3: THỰC TRẠNG BẢO VỆ QUYỀN VÀ LỢI ÍCH HỢP PHÁP CỦA NGƯỜI CHƯA THÀNH NIÊN THEO PHÁP LUẬT TỐ TỤNG HÌNH SỰ VIỆT NAM 73
3.1. CÁC QUY ĐỊNH VÀ THỰC TIỄN ÁP DỤNG PHÁP LUẬT TỐ TỤNG HÌNH SỰ TRONG VIỆC BẢO VỆ QUYỀN VÀ LỢI ÍCH HỢP PHÁP CỦA NGƯỜI CHƯA THÀNH NIÊN 73
3.1.1. Trong việc thực hiện quy định những điều cần chứng minh trong điều tra, truy tố, xét xử vụ án người chưa thành niên phạm tội (Điều 302 BLTTHS) 73
3.1.2. Trong việc bắt, tạm giữ, tạm giam người chưa thành niên 79
3.1.3. Trong việc tham gia tố tụng của luật sư, người bào chữa 82
3.1.4. Việc thực hiện quy định bảo đảm quyền riêng tư của người chưa thành niên trong quá trình xét xử 88
3.2. THỰC TRẠNG TỔ CHỨC VÀ HOẠT ĐỘNG CỦA CÁC CƠ QUAN TIẾN HÀNH TỐ TỤNG TRONG GIẢI QUYẾT CÁC VỤ ÁN HÌNH SỰ CÓ LIÊN QUAN ĐẾN NGƯỜI CHƯA THÀNH NIÊN 89
3.2.1. Nhận thức hạn chế về việc bảo vệ quyền và lợi ích hợp pháp của người chưa thành niên trong tố tụng hình sự ở các cơ quan/người tiến hành tố tụng 90
3.2.2. Về năng lực cán bộ tiến hành tố tụng trong giải quyết vụ án hình sự liên quan đến người chưa thành niên 93
3.2.3. Việc đảm bảo cơ sở vật chất cho tổ chức hoạt động của các cơ quan tiến hành tố tụng trong giải quyết các vụ án liên quan đến người chưa thành niên còn hạn chế 96

3.3. THỰC TRẠNG BẢO VỆ QUYỀN VÀ LỢI ÍCH HỢP PHÁP CỦA NGƯỜI CHƯA THÀNH NIÊN TỪ PHÍA GIA ĐÌNH - XÃ HỘI 99
3.3.1. Về phía gia đình 99
3.3.2. Về phía nhà trường, tổ chức 102
TIỂU KẾT CHƯƠNG 3 104
Chương 4: CÁC GIẢI PHÁP NHẰM BẢO VỆ CÓ HIỆU QUẢ QUYỀN VÀ LỢI ÍCH HỢP PHÁP CỦA NGƯỜI CHƯA THÀNH NIÊN THEO PHÁP LUẬT TỐ TỤNG HÌNH SỰ VIỆT NAM 106
4.1. XU HƯỚNG QUỐC TẾ VÀ QUAN ĐIỂM CỦA ĐẢNG, NHÀ NƯỚC VIỆT NAM VỀ VẤN ĐỀ BẢO VỆ QUYỀN VÀ LỢI ÍCH HỢP PHÁP CỦA NGƯỜI CHƯA THÀNH NIÊN TRONG TỐ TỤNG HÌNH SỰ 106
4.1.1. Xu hướng quốc tế 106
4.1.2. Quan điểm cuả Đảng, Nhà Nước về bảo vệ quyền và lợi ích hợp pháp của người chưa thành niên trong tố tụng hình sự 107
4.2. CÁC NHÓM GIẢI PHÁP NHẰM BẢO VỆ HIỆU QUẢ QUYỀN VÀ LỢI ÍCH HỢP PHÁP CỦA NGƯỜI CHƯA THÀNH NIÊN THEO PHÁP LUẬT TỐ TỤNG HÌNH SỰ VIỆT NAM 110
4.2.1. Giải pháp về tăng cường thể chế 110
4.2.2. Nhóm giải pháp hoàn thiện tổ chức và hoạt động của các cơ quan tiến hành tố tụng 132
4.2.3. Nhóm giải pháp về tăng cường hiệu quả các thiết chế gia đình, xã hội 139
TIỂU KẾT CHƯƠNG 4 145
KẾT LUẬN 147
DANH MỤC CÁC CÔNG TRÌNH CỦA TÁC GIẢ ĐÃ CÔNG BỐ LIÊN QUAN ĐẾN ĐỀ TÀI LUẬN ÁN 151
DANH MỤC TÀI LIỆU THAM KHẢO 152
PHỤ LỤC

DANH MỤC CÁC CHỮ VIẾT TẮT TRONG LUẬN ÁN

BLHS	:	Bộ luật Hình sự
BLTTHS	:	Bộ luật Tố tụng hình sự
CNXH	:	Chủ nghĩa xã hội
CQĐT	:	Cơ quan điều tra
CƯQTE	:	Công ước quyền trẻ em
ĐTV	:	Điều tra viên
HTND	:	Hội thẩm nhân dân
KSV	:	Kiểm sát viên
NCTN	:	Người chưa thành niên
NCTNPT	:	Người chưa thành niên phạm tội
TAND	:	Tòa án nhân dân
TANDTC	:	Tòa án nhân dân tối cao
TTHS	:	Tố tụng hình sự
TTLT	:	Thông tư liên tịch
VAHS	:	Vụ án hình sự
VKSND	:	Viện Kiểm sát nhân dân
XHCN	:	Xã hội chủ nghĩa

MỞ ĐẦU

1. Tính cấp thiết của đề tài

Quyền con người là thành quả phát triển lâu dài của lịch sử xã hội loài người, là một trong những giá trị tinh thần quý báu và cao cả nhất của nền văn minh nhân loại trong thời đại hiện nay. Quyền con người bao gồm những quyền không thể tước bỏ, do đó, bảo vệ quyền con người chính là những bảo đảm pháp lý toàn cầu, có tác dụng bảo vệ các cá nhân và các nhóm chống lại những hành động hoặc sự bỏ mặc làm tổn hại đến quyền con người. Ở Việt Nam, bảo vệ quyền con người đã được Đảng và Nhà nước Việt Nam đặc biệt quan tâm, chú trọng. Điều này được thể hiện ở thành quả về xây dựng lý luận về bảo vệ quyền con người cũng như thực tiễn bảo đảm quyền con người, như *Cương lĩnh xây dựng đất nước trong thời kỳ quá độ lên CNXH* đã chỉ rõ: "Con người là trung tâm của chiến lược phát triển, đồng thời là chủ thể phát triển. Tôn trọng và bảo vệ quyền con người, gắn quyền con người với quyền và lợi ích của dân tộc, đất nước và quyền làm chủ của nhân dân" [31, tr.76]; "Nhà nước tôn trọng và bảo đảm các quyền con người, quyền công dân; chăm lo hạnh phúc, sự phát triển tự do của mỗi người" [31, tr.85]. *Báo cáo chính trị của Ban Chấp hành Trung ương Đảng (Khóa X) tại Đại hội lần thứ XI của Đảng* khẳng định: "Nhà nước chăm lo, phục vụ nhân dân, bảo đảm quyền, lợi ích chính đáng của mọi người dân" [31, tr.247]. *Chiến lược phát triển kinh tế - xã hội 2011 - 2020* cũng nhấn mạnh: "Mở rộng dân chủ, phát huy tối đa nhân tố con người; coi con người là chủ thể, nguồn lực chủ yếu và là mục tiêu của sự phát triển"; "Phải bảo đảm quyền con người, quyền công dân và các điều kiện để mọi người được phát triển toàn diện" [31, tr.100].

Đối tượng người chưa thành niên (nói chung) và trẻ em (nói riêng), bộ phận chiếm tỷ lệ khá lớn, là những chủ thể đặc biệt (có những đặc điểm riêng về tâm sinh lý và sự phát triển), do chưa biết cách tự bảo vệ mình khi đứng trước những sự kiện pháp lý (là những tình huống, hiện tượng, quá trình xảy ra trong

đời sống có liên quan với sự xuất hiện, thay đổi và chấm dứt các quan hệ pháp luật) có liên quan, nên cần phải có những bảo đảm pháp lý đầy đủ, cần thiết và đáp ứng phù hợp. Nhận thức được tầm quan trọng này, trong những năm qua, Đảng và Nhà nước Việt Nam đã có nhiều hoạt động thiết thực nhằm thúc đẩy việc bảo vệ trẻ em và người chưa thành niên. Việt Nam là quốc gia thứ 2 trên thế giới ký Công ước về quyền trẻ em. Việt Nam cũng đã xây dựng được một hệ thống pháp luật khá đầy đủ tạo căn cứ pháp lý quan trọng cho các cơ quan bảo vệ pháp luật để bảo vệ trẻ em nói chung và người chưa thành niên trong các vụ án hình sự nói riêng.

Liên quan đến lĩnh vực tư pháp hình sự, trong thời gian qua, NCTNPT đang có xu hướng gia tăng về số lượng và mức độ nguy hiểm của hành vi (theo VKSND tối cao "tỷ lệ tội phạm vị thành niên bị VKSND truy tố đã tăng lên; tỷ lệ tăng bình quân 10% hàng năm"). Do đó, khi phải đối mặt với những sự kiện pháp lý như đã nêu, NCTN cần một sự bảo đảm vững chắc và hữu hiệu từ phía những quy định của pháp luật TTHS. Yêu cầu này đòi hỏi, bên cạnh các biện pháp nhằm bảo đảm và bảo vệ NCTN trong xã hội, thì Nhà nước, các cơ quan tiến hành tố tụng cần có những điều chỉnh kịp thời, thích hợp (về chính sách hình sự cũng như thủ tục tố tụng) dành cho đối tượng này để bảo đảm quyền, lợi ích chính đáng của họ khi tham gia tố tụng. Điều này không ngoài mục đích bảo vệ quyền con người trong tố tụng hình sự; phù hợp với xu thế nhân đạo hóa của pháp luật hình sự, tố tụng hình sự trong nhà nước pháp quyền.

Hiện tại Việt Nam chưa có *hệ thống tư pháp dành riêng cho NCTN* theo đúng ý nghĩa của thuật ngữ này. Về thể chế, chúng ta mới chỉ có Chương XXXII (từ Điều 301 đến Điều 310) BLTTHS quy định về thủ tục tố tụng đối với NCTN. Tuy nhiên, các quy định này chưa đủ chi tiết, cụ thể để các cán bộ tiến hành tố tụng bảo đảm hệ thống được vận hành phù hợp với các chuẩn mực quốc tế. Do đó, trên thực tế, như nhận định của của Bộ Chính trị tại Nghị quyết số 08/NQ-TƯ ngày 02/01/2001: *Công tác tư pháp nói chung chưa ngang tầm với yêu cầu và đòi hỏi của nhân dân; còn nhiều trường hợp bỏ lọt tội phạm, làm oan người*

vô tội, vi phạm các quyền tự do, dân chủ của công dân, làm giảm sút lòng tin của nhân dân với Đảng, Nhà nước và các cơ quan tư pháp. Điều này đồng nghĩa với việc quyền, lợi ích của con người (trong đó có thể có NCTN) chưa thực sự được bảo vệ.

Chính vì vậy, tác giả chọn việc nghiên cứu đề tài Luận án ***"Bảo vệ quyền và lợi ích hợp pháp của người chưa thành niên theo pháp luật tố tụng hình sự Việt Nam"*** với mong muốn có những đóng góp không chỉ cho việc bảo vệ tốt nhất quyền và lợi ích chính đáng của NCTN mà còn thực hiện thắng lợi công cuộc cải cách tư pháp, góp phần xây dựng thành công nhà nước pháp quyền XHCN.

2. Mục đích, nhiệm vụ nghiên cứu

2.1. Mục đích nghiên cứu

- *Mục đích tổng quan:* Luận án giải quyết toàn diện, đầy đủ sâu sắc và có hệ thống những vấn đề lý luận về quyền và lợi ích hợp pháp của NCTN trong tố tụng hình sự; thông qua việc phân tích thực trạng pháp luật và thực tiễn hoạt động tố tụng hình sự liên quan đến vấn đề bảo vệ quyền và lợi ích hợp pháp của người chưa thành niên và đề ra các giải pháp. Kết quả nghiên cứu sẽ góp phần hoàn thiện pháp luật hình sự, tố tụng hình sự; nâng cao nhận thức của các chủ thể tiến hành tố tụng, cũng như toàn xã hội trong việc bảo vệ tốt hơn quyền và lợi ích hợp pháp của NCTN trong TTHS.

- *Mục tiêu cụ thể:*

Hướng tới việc hoàn thiện hệ thống tư pháp trong việc bảo vệ các quyền và lợi ích hợp pháp của NCTN. Chỉ ra những yêu cầu của việc bảo vệ quyền và lợi ích hợp pháp của NCTN trong điều kiện xây dựng xã hội công bằng, tất cả vì giá trị của con người; theo đó:

+ Đề xuất kiến nghị sửa đổi, bổ sung các quy định của pháp luật thực định trong lĩnh vực tư pháp hình sự bảo vệ quyền của NCTN tại Việt Nam;

+ Đề xuất những giải pháp hoàn thiện hệ thống tư pháp hình sự bảo vệ quyền của NCTN của Việt Nam và các thiết chế gia đình - xã hội bảo đảm khác.